

Dr RATOMIR MILIKIĆ, viši naučni saradnik
Institut za savremenu istoriju
Beograd, Republika Srbija
rasamilikic@gmail.com

UDK 327(497.1:410)"1941"
94:341.7(497.1:410)"1941"

originalan naučni rad / original scientific paper
primljeno / received: 5. 8. 2022.
prihvaćeno / accepted: 23. 11. 2022.

<https://doi.org/10.29362/ist20veka.2023.1.mil.83-98>

EVAKUACIJA BRITANSKOG POSLANSTVA U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI IZ BOKE KOTORSKE APRILA 1941.

APSTRAKT: U članku se na osnovu arhivske građe britanske provenijencije rekonstruiše pokušaj evakuacije britanskih državljana okupljenih oko osoblja britanskog poslanstva u Kraljevini Jugoslaviji na kraju Aprilskog rata 1941. godine. U više neuspešnih pokušaja, u tu akciju bili su uključeni britanski vazduhoplovi i podmornica Regent, koja je izronila u već okupiranom Bokokotorskom zalivu i čiji je komandant otpočeo pregovore sa neprijateljem – italijanskom vojskom. Na kraju je italijanska vlada odlučila da propusti internirane britanske državljane u Španiju.

KLJUČNE REČI: Drugi svetski rat, diplomatija, evakuacija, Kraljevina Jugoslavija, podmornica *Regent*, ser Ronald Kemberl

Diplomatski odnosi Kraljevine Jugoslavije sa državama saveznicama iz Velikog rata – Francuskom i Velikom Britanijom u međuratnom periodu (1919–1941) razvijali su se uzlaznom putanjom sve do 1939. godine i početka Drugog svetskog rata.¹ Postepeno spoljnopoličko orijentisanje na Treći rajh i zemlje članice Trojnog pakta, posebno izraženo od jeseni 1940, neminovno se odrazilo na intenzitet spoljnopoličkih aktivnosti Jugoslavije prema Velikoj Britaniji, ali ne i na suštinu bilateralnih odnosa, naročito imajući u vidu da je Kraljevina

---

¹ Rad je baziran na građi iz Nacionalnog arhiva Velike Britanije u London (TNA), kao i na objavljenim sećanjima g-đe Flavije Kingscot (Flavia Kingscote), koja je bila deo britanske kolonije u Kraljevini Jugoslaviji i evakuisana je sa diplomatskim korom. Domaća arhivska građa o toj temi nije sačuvana ni u fondu Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije, kao ni u dokumentima Vlade u emigraciji, što je donekle razumljivo uzimajući u obzir okolnosti Aprilskog rata i evakuacije. Autor koristi ovu priliku da se posebno zahvali Bojanu Pajiću iz Melburna koji mu je omogućio da, osim arhivske građe koju je autor samostalno pronašao prilikom istraživanja u TNA u Londonu, pribavi i predmetnu arhivsku građu koja se tiče tajne misije britanske podmornice *Regent* u Bokokotorskom zalivu aprila 1941. Autor zahvaljuje i prof. dr Biljani Šimunović Bešlin, čijom ljubaznošću nam je predočena i stavljena na uvid knjiga Flavije Kingscot.

Jugoslavija, zajedno sa Kraljevinom Grčkom, ostala jedina saveznička zemlja Ujedinjenog Kraljevstva na Balkanu.² Čak je dodatno pojačan interes britanske spoljne politike za Jugoslaviju, što je kao posledicu imalo snaženje njenog diplomatskog predstavnništva – Poslanstva u Beogradu, kao i nekoliko konzulata koje su Britanci imali u Kraljevini Jugoslaviji.³

Na osnovu sačuvanih dokumenata može se rekonstruisati plan evakuacije svih britanskih diplomatskih predstavnika, ali i njihove kolonije u Kraljevini Jugoslaviji koja je neposredno pred napad Nemačke i njenih saveznika na Kraljevinu Jugoslaviju 6. aprila 1941. brojala više od 100 ljudi.⁴

Plan evakuacije Poslanstva Velike Britanije predviđao je dve putanje, jednu ka Boki Kotorskoj, a drugu ka Splitu, s tim da je najveći deo diplomatskog osoblja bio upućen na Kotor i Boku Kotorsku, dok su britanski državljani koji su se nalazili u zapadnim delovima Kraljevine Jugoslavije bili upućeni na Split. Sam plan britanske evakuacije donekle se oslanjao na plan evakuacije najviših državnih organa Kraljevine Jugoslavije, tako da se ne može isključiti izvesna povezanost tih dvaju evakuacionih planova. Ovo tim pre što arhivska građa ne sadrži ništa što bi ukazivalo na postojanje generalnog plana evakuacije koji bi obuhvatio i druga diplomatska predstavnništva, već se svako predstavnništvo nakon okupacije snalazilo na svoj način.⁵

Sa poslanstvom Velike Britanije u Kraljevini Jugoslaviji povlačili su se osoblje poslanstva Kraljevine Grčke i poljski diplomatski predstavnici koji su nakon okupacije Poljske radili u okviru britanskog poslanstva. Britanski vojni izaslanik pukovnik Klark (Clark) bio je uz vojni vrh Kraljevine Jugoslavije, pa je tako dokumentovano da se 10. i 12. aprila nalazio na ratnim položajima Komande vazduhoplovstva Kraljevine Jugoslavije.⁶

Sećanja Flavije Kingskot, britanske državljanke koja se u aprilu 1941. zatekla u Kraljevini Jugoslaviji, otkrivaju nam mnoge pojedinosti. Tako saznajemo da su se nakon 6. aprila i početka Aprilskog rata 1941. godine, koji ju je zatekao u Beogradu, britanski podanici zajedno sa osobljem poslanstva Velike Britanije i njihovim porodicama organizovano povlačili u pravcu Stare Srbije (Sanžaka), a odatle preko Kolašina (14. ili 15. aprila) na Cetinje, na prostor

---

² Kraljevina Jugoslavija je prvobitno pokušala da održi neutralnost, ali je 25. marta 1941. u Beču pristupila Trojnom paktu, koji je bio odmah poništen vojnim pučem 27. marta. Od 1940. Grčka je bila u ratu sa Italijom, a u Albaniji je probila italijanski front, tako da se najveći deo ratnih sukoba odigravao na prostoru južne Albanije.

³ O promeni spoljnopolitičkog kursa Kraljevine Jugoslavije videti u: Ratimir Milikić, „Dodele odlikovanja Kraljevine Jugoslavije u emigraciji 1941–1945“, *Istorija 20. veka*, br. 2, (2017), 85–99.

⁴ Kako je izgledala evakuacija jednog jugoslovenskog poslanstva zbog izbijanja rata videti u: Ratimir Milikić, „Povlačenje jugoslovenskog diplomatskog osoblja iz Kraljevine Rumunije 1941. godine“, *Istorija 20. veka*, br. 1, (2022), 73–88.

⁵ Tako su, recimo, poslanstva SAD, SSSR-a i Brazila nastavila da rade u Beogradu i nakon okupacije, a onda su u vremenu koje je usledilo bila postepeno zatvarana i evakuisana preko Trećeg rajha i zemalja Trojnog pakta.

⁶ Bojan Dimitrijević, *Kraljevsko vazduhoplovstvo 1918–1944* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012), 440.

Zetske banovine.⁷ Na Cetinju je tu grupu državljana Velike Britanije 15. ili 16. aprila 1941. dočekalo saznanje o kapitulaciji jugoslovenske vojske.⁸ Odatle su u manjim grupama, koristeći stari i teško prohodan put za Kotor, sišli u priobalje, u grad Perast, gde su očekivali dolazak britanskog razarača.⁹ To je bila tačka okupljanja britanskih državljana koji su se kretali u glavnoj koloni, na čelu sa poslanikom Ronaldom Kembelom (Ronald Campbell), ali i konačna odredišna tačka onih koji su krenuli put Splita, da bi potom, nakon proglašenja nezavisne Države Hrvatske 10. aprila 1941, ipak odlučili da se priključe glavnoj grupi.

Na Cetinju je nastalo veoma teško stanje i Kingskotova daje dosta realističan prikaz sloma vojske i državnih organa u sedištu Zetske banovine. Ona svedoči o odmetanju naoružanih vojnika i njihovih oficira, koji nisu hteli da se predaju neprijatelju, u brda oko Cetinja.¹⁰ Za prevoz britanskih državljana korišćeni su kako privatni automobili i vozni park poslanstva, tako i kamioni Vojске Kraljevine Jugoslavije, a jugoslovenski oficiri su ih obezbeđivali.¹¹

Na Cetinju je dolazilo i do oružanih obračuna i sporadičnih likvidacija onih jugoslovenskih oficira koji su pozivali svoje vojnike na predaju nemačkim trupama u skladu sa potpisanom kapitulacijom vojske. Suštinski je nastupio i slom organa državne uprave, a u gradu koji su posele brojne vojne jedinice zavladao je bezakonje. Stanovnici su svojevolski, uz dopuštenje vojske, počeli da se naoružavaju i da odnose vojno naoružanje svojim kućama.

Kingskotova i major britanske vojske Sajmons (Symons) vratili su se na Cetinje po lične stvari. Tu su nakratko bili uhapšeni od strane neimenovanog nižeg jugoslovenskog oficira, pod optužbom za „petokolonašenje“ odnosno za špijunažu, ali ih je spasao drugi jugoslovenski oficir – kapetan iz njihove pratnje koji je nakon dužeg ubeđivanja uspeo da ih oslobodi optužbi i streljanja koje im je pripremano.¹² Uspeli su da napuste Cetinje i spuste se ponovo putem ka Ko-

---

⁷ Flavia Kingscote, *Balkan Exit* (London: Geoffrey Bless, 1942), 103–125. Poseban problem u ovom inače veoma živopisnom opisu jugoslovenskih predela i Aprilskog rata i njegovih posledica predstavlja to što se u knjizi stvari ne odvijaju hronološkim redom, po danima, već se pojedini tokovi priče neodređeno nastavljaju. Srećom, zahvaljujući konciznosti izlaganja moguće je okvirno hronološki odrediti pojedina dešavanja koja se opisuju.

⁸ Više u: Bojan Dimitrijević, *Srbija 1941* (Beograd: Catena Mundi, Institut za savremenu istoriju, 2021), 78–80.

⁹ Priča o britanskom razaraču prisutna je u svim svedočenjima o evakuaciji. Razarač se pominje na više mesta u knjizi Flavije Kingscot, a o njemu svedoči i kapetan podmornice *Regent*, kome su informacije o predstojećem dolasku britanskog razarača preneli jugoslovenski oficiri sa kojima je razgovarao u Bokokotorskom zalivu. Dolazak takvog britanskog plovila je očigledno planiran i to verovatno za 17. april, na zahtev britanskog pomorskog atašea Larkina, ali iz nekog razloga taj vid evakuacije nije realizovan. Moguće je da je umesto toga iz komande britanske mornarice upućena podmornica *Regent*. Priča o britanskom razaraču bila je sveprisutna i među jugoslovenskim oficirima, kao i civilima, koji su se po svemu sudeći nadali da će se i oni sami na taj način evakuisati pred nadolazećim neprijateljem. Takve akcije su već bile dobro poznate u Francuskoj, a jedna takva akcija upravo je bila sprovedena u Kraljevini Grčkoj.

¹⁰ F. Kingscote, *op. cit.*, 127.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*, 129–131.

toru i Perastu, gde su trajno ostavili svoj automobil marke *neš* (*Nash*) američke proizvodnje; na isti način su postupili sa ostalim prevoznim sredstvima.¹³

Tokom njihovog ponovnog boravka na Cetinju (koji bi mogao da se datuje u 16. april), sleteli su britanski hidroavioni marke *sanderlend* (*Sundarland S.25 Short*) kako bi preuzeli „neka od najugroženijih lica na obali“, misleći na britanske državljane, ali i ostale savezničke vojnike i civilna lica (poljske i jugoslovenske državljane).¹⁴ Autorka navodi da su u pitanju bila dva aviona i da su na kraju preostala još tri prazna mesta koja je popunio britanski anglikanski sveštenik sa svojom ženom i prtljagom.¹⁵ Kingskotova dalje opisuje da su dva aviona doletela sa juga, sletela u mirne vode Bokokotorskog zaliva i brzo ukrcala putnike. Avioni tog tipa predstavljali su svojevrstne „leteće lađe“ i po specifikaciji su mogli da prime po deset putnika u normalnim okolnostima, osim posade.¹⁶

Nažalost, i pored traženja, nije nam bila dostupna arhivska građa sa spiskovima putnika koji su evakuisani vazdušnim snagama RAF-a iz Kraljevine Jugoslavije.¹⁷ Na fotografijama koje su dobijene na uvid ljubaznošću dr Bojana Dimitrijevića vide se ne dva nego četiri aviona tog tipa u Bokokotorskom zalivu i čamci iz kojih se u njih ukrcavaju pretežno uniformisana lica različitih činova. Ono što je upadljivo jeste veći broj oficira Vojske Kraljevine Jugoslavije koji se, prema dve dostupne slike, ukrcavaju u avione. Ostaje nepoznanica po kakvim kriterijumima je izvedena akcija evakuacije vazdušnim putem i kako su odabirani putnici, pošto je najveći deo britanskih državljana, članova britanskog poslanstva i sam poslanik Kembel ostao na obali. Osim toga, po kasnijim spiskovima zarobljenika predviđenih za repatrijaciju, kao i činjenici da se uz Kingskotovu i dalje nalazio major Sajmons, može se uočiti da tom prilikom nisu bili evakuisani ni svi britanski vojni elementi.

U literaturi se može naći podatak da su sletela dva britanska hidroaviona na zahtev britanskog vojnopomorskog atašea kapetana bojnog broda Larkina, koji je sopstvenom radio-stanicom organizovao pokušaj evakuacije iz Bokoko-

¹³ Autorka svedoči da je broj tih automobila i drugih prevoznih sredstava bio toliko veliki da su parkirani činili kolonu uz put dugu gotovo 500 metara.

¹⁴ F. Kingscote, *op. cit.*, 132.

¹⁵ Pitanje njihovog ulaska u avion očigledno je stvorilo određene probleme, pošto je u Britanskom arhivu pohranjena posebna fascikla nastala kao predmet nakon optužbi Kingskotove protiv anglikanskog sveštenika Persija Sitera (Percy Sitters) i načina na koji je napustio zemlju. TNA, FO 369/3068. O istom događaju piše i Radmila Radić, *The Mission of the British Young Men's Christian Association in the Kingdom of Yugoslavia* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019) 285–286.

¹⁶ Ti konkretni avioni su pripadali 228. ili 230. eskadrili RAF-a, koje su bile bazirane na Malti i u Egiptu. Više aviona je korišćeno u velikoj operaciji evakuacije oko 900 lica iz Kraljevine Jugoslavije i Grčke aprila 1941, a tim avionima su evakuisane iz Atine za Bliski istok obe kraljevske porodice, i jugoslovenska i grčka. Više na: Rickard, J. *No. 228 Squadron (RAF): Second World War*, http://www.historyofwar.org/air/units/RAF/228_wwII.html (pristupljeno 20. 7. 2022).

¹⁷ Izvesnu konfuziju oko datuma sletanja aviona u Bokokotorski zaliv unosi tvrdnja Velimira Terzića da su dva britanska aviona doletela 14. aprila 1941. „kasno popodne“. Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, II* (Beograd: Narodna knjiga, 1983), 436.

torskog zaliva za neodređen broj državljana Velike Britanije, saveznika i izvestan broj jugoslovenskih državljana.¹⁸ Tako je i kapetan bojnog broda Ivan Kern u svojim sećanjima opisao da je Larkin polovinom aprila 1941. boravio na admiralskom brodu Jugoslovenske kraljevske mornarice *Beli orao* i da je u razgovoru njih dvojice Larkin pozivao na isplavlavanje jugoslovenske flote iz jugoslovenskih voda ka odredu britanske flote, koji bi im krenuo u susret.¹⁹

O onima koji su se ukrcali u britanske hidroavione ima veoma malo podataka, ali ostaje pitanje zašto su umesto najviše rangiranih diplomatskih predstavnika koji su se nalazili u zalivu, ili bar vojne misije, evakuisali britanskog pastora sa suprugom i prtljagom i deo jugoslovenskih oficira, među kojima se u literaturi pominju kapetan korvete Josip Saksida, kao i poručnici korvete Franjo Skopal i Anton Požeg.²⁰

Prema svedočenjima generala Dušana Simovića, kao predsednika Vlade i kapetana bojnog broda Ivana Kerna, ministar vojske i mornarice, armijski general Bogoljub Ilić izdao je 16. aprila hitnu zapovest da se svi jugoslovenski brodovi u Boki Kotorskoj stave pod komandu engleske flote kada bude ušla u Boku, kao i da brodovi isplave ka britanskim položajima. Po toj naredbi, međutim, nikada nije postupio komandant flote Kraljevine Jugoslavije, kontraadmiral Emil Domainko.²¹

Britanski državljani i njihova pratnja zauzeli su hotel i gostionice u Perastu. Sa njima se nalazio veći broj jugoslovenskih državljana koji su se nadali da će se evakuisati sa Britancima i koji su na neki način bili vezani ili za britansko poslanstvo u Kraljevini Jugoslaviji ili za neku od britanskih kompanija koje su radile na prostoru Kraljevine. Nakon odlaska aviona svi su i dalje iščekivali britanski razarač, o kome se izvesno mnogo govorilo. Iste večeri kada su britanski avioni napustili Kraljevinu Jugoslaviju nemačke izvidnice su prošle kroz Perast, dok je italijanska vojska ulazila u Bokokotorski zaliv zauzimajući obalu i sa severa i sa juga. Britance koji su i dalje čekali evakuaciju niko nije dirao, mada su imali izvesnih problema u snabdevanju hranom i ostalim potrepštinama.

Sledećeg jutra izveden je još jedan pokušaj evakuacije, gde je pomorski oficir (ne navodi se koje vojske, pretpostavljamo Kraljevine Jugoslavije) organi-

---

¹⁸ Heder Vilijams navodi da je sa dva aviona evakuisano šest britanskih agenata i nekolicina jugoslovenskih državljana „previše važnih da bi pali u ruke Osovine“. Heder Vilijams, *Padobranci, patrioti i partizani* (Beograd: Nolit, 2009), 57. Savo Orović, kao komandant 151. pešačkog puka VKJ (a potomji general JNA) ostavlja drugačije svedočenje i pominje u svom ratnom dnevniku pod 16. aprilom 1941. da je jedan britanski hidroavion došao u Boku i prevezao kralja Petra II Karađorđevića (što nije bio tačan podatak). Savo Orović, *Ratni dnevnik 1941-1945*. (Beograd: Hronometar, 1972), 74.

¹⁹ Milan Đuran, *Ratna mornarica Kraljevine Jugoslavije* (Beograd: Svet knjige, 2020), 345; V. Terzić, *n. d.*, 453–454.

²⁰ Josip Saksida je bio aktivan učesnik puča od 27. marta 1941. i potomji komandant Flote Kraljevine Jugoslavije koji je brodove predao NOP-u i Titu u leto 1944. godine. Uprkos tome što je tražio da bude demobilisan, on je u novoj Jugoslaviji prvo postavljen za predavača na Mornaričkoj vojnoj akademiji u Divuljama, ali je 1949. izveden pred sud i osuđen na pet godina robije s teškim prisilnim radom, uz lišenje oficirskog čina i građanskih prava. Ražalovan je do mornara palubara.

²¹ M. Đuran, *n. d.*, 351, 513.

zovao civilni teretni brod za prevoz vina kako bi još stotinak ljudi izveo van zaliva, u susret očekivanom britanskom razaraču, izvan miniranog područja zaliva.

U brod se smestilo oko 100 isključivo britanskih državljana (uz grčkog poslanika u Beogradu). Na obali je ostalo još najmanje 200 ljudi od kojih je, prema kasnijim spiskovima, bar pedesetak imalo britanski pasoš. Ostalo su bila lica povezana sa britanskim poslanstvom i jugoslovenski oficiri koji su bili u pratnji prilikom povlačenja, kao i jedan broj jugoslovenskih pilota koji su se tu našli i želeli da izbegnu zarobljavanje, kako bi nastavili da se bore u sklopu savezničkih snaga. Došlo je i do nemilih scena u kojima su očajni ljudi pokušali da se popnu na brod pod pretnjom suicida.²² Među onima za koje nije bilo mesta u tom brodu bio je i znameniti britanski novinar, koji je na kraju uspeo da sam sebi obezbedi evakuacionu rutu sa još trojicom kolega iz SAD.²³

Iako su tim teretnim brodom uspeali da izađu po lošem vremenu iz zaliva na otvoreno more i čekali britanski razarač na ulazu u zaliv, odakle su mogli da čuju pušcanu vatru iz okoline Herceg Novog, u koji su upravo ulazile italijanske trupe, niko nije dolazio po njih. Na pozive radio-stanice koju su imali kod sebe nije bilo odgovora iz Grčke niti sa bilo koje britanske pozicije. Britanski poslanik Kembel je odlučio da se u takvoj situaciji vrate u Herceg Novi, jer nije bilo moguće zaploviti dalje u teretnom brodu otvorenim morem, bez hrane i vode. U more je bačena radio-stanica o kojoj je i Kern svedočio, kako ne bi bila zarobljena.

Major Sajmons je u Herceg Novom pokušao da otkupi nekoliko manjih barki i da sa manjim brojem ljudi odvojeno pokuša proboj ka britanskim pozicijama na jugu, u Grčkoj, ali nije uspeo da otkupi nijednu. Nakon toga, ta grupa britanskih državljana sa broda (njih oko stotinu) smestila se u hotel *Boku* u Herceg Novom, čekajući bez jasnog plana kako će dalje da postupe. Tu su se spremali za zarobljavanje, pa su popalili većinu dokumenata, zakopali oružje, a žene su ušivale novac unutar postave odeće za korišćenje u zarobljeništvu – koje se činilo neminovnim.²⁴

Istog dana u grad su ušle italijanske trupe (najverovatnije 17. aprila), a tek narednog dana su zvanično zarobile britanske državljanke, stavljajući hotel *Boku* pod stražu. Čak je nekolicina italijanskih oficira bila smeštena u samom hotelu. Flavija Kingscot svedoči da su se u hotelu i dalje nesmetano nalazile britanske zastave kojima se, umesto ćebetom, pokrivao dopisnik Rojtersa iz Beograda.²⁵ Grad je bio pun italijanskih trupa u borbenoj opremi, ali i pripadnika jugoslovenske vojske koji su se bez oružja slobodno kretali i pokušavali da se ukrcaju u neki od vozova, ne bi li se samostalno vratili svojim kućama.

Tek naredne noći Britanci su doživeli prvu neprijatnost sa italijanskom vojskom, pošto je jedan pripiti italijanski oficir sa nekolicinom vojnika u pola noći ušao u hotel i obraćajući im se na engleskom provocirao ih; tom prilikom je nestao deo ličnih stvari pojedinaca u hotelu, dok su pisaće mašine bile zaple-

---

²² F. Kingscote, *op. cit.*, 133–134.

²³ Videti fusnotu 50.

²⁴ F. Kingscote, *op. cit.*, 135–136.

²⁵ *Ibid.*, 138–139.

njene, ali su kasnije vraćene.²⁶ Tri dana posle dolaska najvećeg dela britanskih državljana u Herceg Novi (najizvesnije 19–20. aprila) britanski poslanik Kember je uspostavio zvanične kontakte sa italijanskom komandom i tada je dogovoreno da hotel obezbedi italijanska vojska i da ona, dok ne stignu instrukcije iz Rima, preuzme ishranu britanskih državljana, kojima je uslovno bilo omogućeno kretanje po gradu.

Za razliku od Nemaca, Italijani nisu odmah u dubinu svoje teritorije internirali zatečeno diplomatsko i konzularno osoblje, kao ni državljane neprijateljske zemlje, već su iskazali spremnost da ih propuste ka neutralnoj teritoriji. S druge strane, sudbina britanskih državljana koje su zarobili Nemci bila je neuporedivo teža: oni su odvođeni u logore tokom rata i Nemci se nisu nimalo trudili da primenjuju diplomatske standarde kako bi ih pustili na slobodu, što je bila uobičajena međunarodna praksa.²⁷

Britanski državljani su ostali u hotelu narednih dana da bi jednog jutra, oko sedam dana od dolaska u Herceg Novi, sa terase hotela uočili britansku podmornicu kako uplovljava u Bokokotorski zaliv u režimu površinske vožnje, pa se tako jasno moglo razaznati njeno poreklo. Ispostaviće se da je u pitanju podmornica *Regent*, flotnog broja N41, koja je po specijalnom zadatku uplovila u Bokokotorski zaliv, duboko u okupiranu teritoriju.²⁸

Iz izveštaja kapetana podmornice *Regent* H. C. Brauna (Brown) može se saznati da je ona isplovila sa Malte 17. aprila i da je, prošavši kroz Otrantski prolaz, došla do ulaza u Bokokotorski zaliv pred kraj dana 22. aprila 1941.²⁹ Pošto mu je pred hitan polazak sa Malte saopšteno da se ne zna šta se dogodilo sa flotom Kraljevine Jugoslavije, kapetan podmornice je odlučio da zoru narednog dana sačeka pod vodom na ulasku u zaliv.

Zorom 23. aprila 1941. podmornica do pola izranja ispred rta Oštro (Prevlaka) i ulazi u zaliv preko minskih zapreka, o kojima ni kapetan ni posada nisu bili obavješteni.³⁰ Kapetan podmornice je naredio posadi opštu pripravnost i naložio da torpeda budu spremna za dejstvovanje. Prilikom prolaska pored ostrva Mamula pokušao je kontakt sa posadom utvrđenja, ali nije bilo odgovora. Tako su prošli pored Herceg Novog, a da ih niko nije zaustavio.³¹

---

²⁶ *Ibid.*, 140.

²⁷ Konvencija iz Havane 1928. godine o diplomatskim službenicima.

²⁸ U pitanju je bila podmornica iz britanske klase Rainbow (Duga), porinuta 1930, koja je bazirala na Malti. O pokušaju evakuacije poslanstva više u: TNA, FO 371, F30261 News of UK Diplomatic Office in Yugoslavia.

²⁹ Podrobnosti o misiji podmornice *Regent* i dešavanjima u Bokokotorskom zalivu pošto je ona u njega uplovila mogu se naći u izveštaju komandanta podmornice podnetog 28. aprila 1941, pod oznakom najviše tajnosti. TNA, ADM, 236_0.

³⁰ Sam Bokokotorski zaliv bio je veoma dobro branjen još iz vremena Austro-Ugarske, jer je predstavljao glavni utvrđeni pristan zbog svojih prirodnih odlika. Posebno je bio fortifikovan ulaz u zaliv, pa su izgrađene tri obalske utvrde (Mamula, Prevlaka, Azra), a duž obale su urađena brojna manja utvrđenja koja su štitila ulaz. Takođe, u more su položene višestruke minske zapreke. O pripremi mornarice za rat i utvrđivanju Boke Kotorske: M. Đuran, *n. d.*, 304.

³¹ Nešto drugačije svedočenje ostavlja Flavija Kingskot, jer opisuje kako je izgledalo kada su britanski državljani internirani u hotelu uočili podmornicu koja ulazi u zaliv, misleći prvobitno

Kapetan je usmerio podmornicu dalje u zaliv i stigao do hidrobaze Mornaričkog vazduhoplovstva Kraljevine Jugoslavije u Đenovićima. Tu se podmornica ukotvila nadomak obale i doka, iščekujući kontakt sa nekim sa obale. Tek posle nešto više od jednog sata ostvaren je kontakt sa jugoslovenskom posadom vazduhoplovne baze i trojica jugoslovenskih oficira su čamcem prišla podmornici. Dvojica su bili mornarički oficiri, a jedan je bio pilot. Potpukovnik Jugoslovenske ratne mornarice³² i pilot su se ukrcali na podmornicu *Regent* i informisali kapetana Brauna da je potpisana kapitulacija Vojske Kraljevine Jugoslavije 17. aprila (na dan kada je podmornica isplovila sa Malte). Takođe su u veoma otvorenom i prijateljskom tonu rekli da su očekivali britanski razarač nekoliko dana ranije, ali da nisu bili obavešteni o dolasku te britanske podmornice. Objasnili su da se britanska kolonija na čelu sa poslanikom Kembelom nalazi internirana u hotelu u Herceg Novom, pa se pilot vratio na obalu da uspostavi telefonsku vezu sa njima. Jugoslovenski oficiri su izjavili da mogu obezbediti brz prihvrat britanskih državljana i manjim plovilima prebaciti ih na podmornicu. Tražili su dozvolu da se i oni ukrcaju i evakušu, jer žele da nastave borbu protiv okupatora. Kapetan podmornice je prihvatio taj predlog i naveo da može da ukrci čak četvoricu jugoslovenskih oficira na podmornicu. Jugoslovenski potpukovnik mu je nacrtao mapu minskih zapreka na ulazu u zaliv, onih preko kojih je podmornica pukom srećom prošla.

Podmornica se zatim uputila ispred veza mornaričke baze u Zelenici, gde su je dočekali još jedan potpukovnik mornarice Kraljevine Jugoslavije i kapetan italijanske vojske, koji je bio zadužen za zarobljene mornaričke baze u Đenovićima i Zelenici. Iako je ponuđeno da podmornica pristane na vez, kapetan Braun je to odbio zbog nesigurnog stanja u Bokokotorskom zalivu. Takođe je odbio da se sam iskrci na obalu, pa je taj jugoslovenski potpukovnik čamcem došao na podmornicu, a italijanski oficir je ostao na doku.³³ Tu su započeli razgovori u ime italijanske okupacione komande, čije se sedište nalazilo u Kotoru i koja je telefonskim putem bila obaveštena o uplovljavanju britanske podmornice u Bokokotorski zaliv. Italijanski admiral koji se nalazio u Kotoru tražio je razgovor sa komandantom britanske podmornice, a kako ovaj nije hteo da pristane, jer bi to značilo napuštanje komandnog mesta u podmornici, postignut je dogovor da na razgovore sa italijanskom komandom ode izaslanik kapetana Brauna, niži mornarički oficir sa podmornice.³⁴

Komandant britanske podmornice je svedočio da je pristao na takav način vođenja pregovora jer mu je bilo preneto da italijanske snage mogu odmah

---

da je u službi Međunarodnog crvenog krsta, a onda su ugledali britansku zastavu na podmornici. Podmornicu su uočili i italijanski vojnici koji su čuvali hotel i potom su užurbano doneli mitraljeze i male minobacače na hotelsku terasu, kako bi ga eventualno branili od nepoznate podmornice. F. Kingscote, *op. cit.*, 142–143.

³² Tako piše u izvorniku. Verovatnije je da se misli na čin kapetana fregate, koji u potpunosti odgovara činu potpukovnika. Izvesnu nedoumicu može da stvori činjenica da su u Jugoslovenskoj mornarici pojedine struke koristile pomorske, a druge „kopnene“ činove. U daljem tekstu koristimo terminologiju iz izvornika kada se daje opis činova jugoslovenskih oficira.

³³ TNA, ADM, 236_0.

³⁴ Bio je to poručnik britanske mornarice Daglas Lambert (Douglas Lambert).

da unište neprijateljsku podmornicu u zalivu, a prevashodan cilj njegove misije bio je da stupi u kontakt i evakuiše poslanika Kembela i diplomatsko osoblje. Spremio se za duže čekanje kako bi britanski oficir otišao do Kotora, udaljenog više desetina kilometara kopnom ili tridesetak kilometara morskim putem od mesta gde je podmornica bila usidrena.

Posle pristanka na pregovore sa italijanskim admiralom kapetan Braun je naredio da se udvostruči pripravnost od eventualnog napada, ali i da se spali najveći deo dokumenata i šifrnici sa stepenom visoke tajnosti, što je obavljeno pomoću kiseline u utrobi podmornice.³⁵

Nakon što je takav dogovor potvrđen telefonskim putem sa italijanskom komandom u Kotoru oko 13 časova, na podmornicu je došao i neimenovani jugoslovenski pukovnik (najverovatnije se radi o kapetanu bojnog broda) i saopštio da ima puna ovlašćenja italijanske komande da prenese uveravanja o imunitetu britanskog pregovarača koji će ići u Kotor, kao i da će posle razgovora sa italijanskim admiralom moći da se sretne sa britanskim poslanikom Kembelom u Herceg Novom. Kao svojevrsnog taoca, italijanska komanda je na podmornicu poslala potporučnika Amanda Bonetija (Bonetti) iz 94. pešadijskog puka italijanske vojske.³⁶

Kapetan Braun je u instrukcijama za razgovore datim poručniku Lambertu ukazao na svoju nameru da iste večeri isplovi iz zaliva sa poslanikom Kembelom i delom diplomatskog osoblja, kao i da od poslanika zatraži nova uputstva. Istakao je da neće napuštati Bokokotorski zaliv i mesto sidrenja ispred doka u Zelenici osim u slučaju vanrednih okolnosti, do kojih je ubrzo i došlo.

Komandant britanske podmornice je o svojoj poziciji, novonastaloj situaciji, pregovorima i namerama radio-stanicom obavestio Maltu oko 15 časova, u čemu ga nije ometala ni italijanska okupaciona vojska. Podmornicu su u nekoliko navrata nadletali italijanski vojni vazduhoplovi tipa *breda 88*, ali bez neprijateljskih manevara. Oko pola četiri, međutim, na nebu su se pojavila dva nemačka jurišna bombardera – *štuke*, koji su bez ikakvog povoda počeli da bombarduju britansku podmornicu.³⁷

Tokom prvog vazdušnog napada veći deo posade podmornice nalazio se na njenom pramcu, nespreman za odbranu. Na podmornicu su izbačene pojedinačne bombe od 150 kg; sedam bombi je palo oko podmornice, svega nekoliko metara ispred krme i boka broda, ne pogađajući samu podmornicu, koja je snažno podrhtavala od podvodnih eksplozija oko nje. Kada je jedna bomba eksplodi-

---

³⁵ TNA, ADM, 236_0.

³⁶ U pitanju je bila jedna od jedinica koje su sačinjavale pešadijsku 18. diviziju *Mesina* italijanske vojske i koja je ušla na teritoriju Kraljevine Jugoslavije iz pravca Albanije i Drača.

³⁷ Prvobitno se nametnulo pitanje čiji su avioni napali podmornicu *Regent*. Iako se u sastavu italijanske *Četvrtе eskadrile* koja je napadala jugoslovensku obalu u Aprilskom ratu, posebno deo južno od Mostara, pored teških bombardera za horizontalno bombardovanje nalazila i grupa od 20 Ju-87 *štuka*, kasnijom istragom je utvrđeno da su avioni iste marke koji su izvršili napad pripadali nemačkom vazduhoplovstvu. O italijanskim snagama u Aprilskom ratu više u: M. Đuran, *n. d.*, 337–338.

rala tik uz komandni toranj podmornice, izdata je naredba da se plovilo napusti pod pretpostavkom da će ubrzo potonuti. Neposredno pred miniranje podmornice, kako ne bi u takvom stanju pala u neprijateljske ruke, ova kapetanova komanda je opozvana. Avioni su izbacili sve svoje bombe sa visine od samo 30–50 metara i onda su počeli da mitraljiraju podmornicu. U tom napadu podmornica je pogođena na više mesta, a trojica članova posade bila su ranjena, uključujući kapetana Brauna i prvog oficira.³⁸

Tokom napada podmornica nije zaronila, jer je kapetan procenio da se nalazi u plićaku i da bi eventualna eksplozija imala pogubniji efekat na posadu ako bi se nalazili pod vodom a ne na površini mora. Nakon napada i pušćane vatre sa obale kapetan Braun je naredio da se hitno izvrši zaron, tako da se podmornica već posle sat vremena našla izvan Bokokotorskog zaliva, pazeći na minske zapreke za koje je dobio precizne podatke od jugoslovenskih oficira. Odmah je zauzet kurs ka Otrantskom prolazu, ali je nastao problem u komunikaciji budući da su tokom napada uništeni i poslednji šifrnici, pa je podmornica imala ozbiljnih teškoća da uspostavi radio-vezu sa britanskom komandom.

Posle inspekcije podmornice konstatovano je da je veći broj pogonskih baterija bio oštećen i isključen. Do kraja narednog dana, 23. aprila, podmornica je izašla iz Jadranskog mora ploveći površinom vode. Zaronila je tek kada je prolazila pored italijanskog vojnog konvoja, pošto nije bila više u bojevom stanju da bi ga napala. Tek u noći 23/24. aprila posada je uspela da uspostavi radio-vezu sa Maltom; tada joj je naloženo da, umesto da po planu plovi ka luci u Aleksandriji, krene prema Malti, gde je prispela 26. aprila uveče.

Na Malti je iskrcana posada i medicinski su zbrinuti njeni ranjeni pripadnici. Najteže je bio ranjen prvi oficir, koga je geler pogodio u neposrednoj blizini srca. Zajedno sa posadom iskrcan je italijanski potporučnik Boneti, koji je mislio da se još nalazi u Bokokotorskom zalivu i koji nije bio smatran ratnim zarobljenikom, već je, sticajem prilika, uživao diplomatski status.³⁹

Kapetan Braun je odmah po pristajanju na Maltu, već 28. aprila 1941. godine, podneo opširan izveštaj o svojoj misiji iza neprijateljskih linija. U njemu je poseban deo posvetio obaveštajnim podacima i utiscima. Već je raspola-gao informacijom da je jugoslovenska flota bila predata Italijanima u Tivtu, osim podmornice *Nebojša* za koju su mu jugoslovenski oficiri u Bokokotorskom zalivu, kao i italijanski potporučnik na podmornici, rekli da je otplovila ka Britancima.⁴⁰ Predate brodove nije video u dubini zaliva, ali je ostavio zabelešku o utiscima iz razgovora sa jugoslovenskim oficirima u zalivu, sa kojima je razgovarao pretežno na francuskom jeziku, a delom i na engleskom. Izneo je

---

³⁸ TNA, ADM, 236_0.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Zanimljivo je da kapetan u svom izveštaju ne pominje razarač Zagreb, koji su u blizini Tivta potopili oficiri članovi posade Milan Spasić i Sergej Mašera 17. aprila 1941, a o čemu su ga morali informisati jugoslovenski oficiri sa kojima je razgovarao tokom boravka u Bokokotorskom zalivu. Osim toga, ne pominje ni delovanje kapetana bojnog broda Ivana Kerna, koji je izveo dve motorne torpiljerke ka Egiptu, kao ni veći broj jugoslovenskih hidroaviona koji su takođe odleteli ka britanskim položajima.

utisak da su mlađi oficiri (prvi potpukovnik koga je sreo i pilot u Đenovićima) bili proengleski orijentisani i da su hteli da nastave borbu protiv okupatora, ali je dodao da su drugačiji utisak na njega ostavili drugi oficiri (pukovnik i potpukovnik u Zelenici) koje je ocenio kao „proitalijanski nastrojene“.⁴¹

Opis napada na podmornicu ostavila je i Flavija Kingskot, koja je sa ostalim britanskim državljanima gledala sa terase hotela u Herceg Novom. Ona svedoči da su se na nebu pojavile tri crno obojene *štuke* i u veoma niskom poniranju u tri navrata izvršile napad na britansku podmornicu, koja je nakon toga krenula ka izlazu iz zaliva i zaronila. Ona navodi da jedan avion nije više viđen na nebu, što je izazvalo oduševljenje kod britanskih posmatrača.⁴²

Ono što svakako upada u oči jesu veoma detaljne informacije o misiji podmornice *Regent* o kojoj Kingskotova piše već naredne, 1942. godine, mada je sama misija te podmornice bila označena kao najstrože čuvana tajna. Iako u suštinskom smislu nije uspela, misija je pokazala da se može uploviti duboko iza neprijateljskih linija i čak pregovarati sa neprijateljskom stranom. Ipak, činjenica je da je sama ta misija mogla da ima znatno teže posledice da je podmornica netaknuta dospela u posed italijanske flote. Informacije o tajnoj misiji podmornice su odmah doprle u javnost, tako da je poslanik konzervativaca u Donjem domu britanskog parlamenta, general u penziji ser Alfred Noks (Knox) 2. maja 1941. uputio poslaničko pitanje po čijoj naredbi je došlo do takve tajne misije i da li su oni koji su takvu naredbu izdali bili svesni mogućih pogubnih posledica da je podmornica dospela „u ruke neprijatelja“.⁴³

Posle tog „curenja“ informacija pres-sluzba britanskog admiralteta je uputila zvaničan dopis Ministarstvu spoljnih poslova Velike Britanije u kome je tražila dozvolu da se u medijima objavi „dramatična priča“ o misiji podmornice *Regent*. Takvu dozvolu, međutim, nisu dobili zbog pregovora koji su vođeni sa Italijanima o oslobađanju poslanika Kembela i britanskih državljana.⁴⁴

Odmah nakon neuspele misije britanske podmornice u Bokokotorskom zalivu, italijanske okupacione trupe su donele odluku da se britanski državljani dislociraju i preko Albanije prevezu u Italiju. Tome su doprineli i diplomatski naponi Sjedinjenih Američkih Država. One su preko svoje ambasade u Rimu nastojale da se britanski državljani koji su se našli u italijanskom zarobljeništvu u Herceg Novom prevezu u neutralnu zemlju i oslobode, čemu se Musolinijeva Italija nije protivila.⁴⁵

Kako navodi Flavija Kingskot, osmog dana od dolaska u hotel Boka (oko 25. aprila), italijanska vojska je naredila evakuaciju britanskih državljana za Italiju. Oko podneva su italijanske trupe organizovale transport od 13 autobusa i kamiona koji su došli iz italijanske komande u Albaniji i koji-

---

⁴¹ TNA, ADM, 236_0.

⁴² F. Kingscote, *op. cit.*, 143.

⁴³ TNA, FO371, 30261 File on UK Diplomatic Office in Yugoslavia.

⁴⁴ TNA, FO371, 30261 File on UK Diplomatic Office in Yugoslavia, Telegram od 30. 4. 1941.

⁴⁵ Vlada Velike Britanije je prvobitno tražila od SAD da u vezi sa istim pitanjem interveniše i kod vlade Trećeg rajha, što je Nemačka rezolutno odbila. TNA, FO371, 30261 File on UK Diplomatic Office in Yugoslavia, Telegram od 5. 5. 1941.

ma su upravljali italijanski vojnici. Konvoj je predvodio jedan stariji italijanski pukovnik. U pet kamiona na začelju konvoja bili su ukrcani zarobljeni oficiri Kraljevine Jugoslavije. Konvoj nisu obezbeđivale značajnije vojne italijanske jedinice.

Veliki konvoj se zaputio ka jugu, prošavši Kotor i Budvu, išao je niz crnogorsku obalu sve do Ulcinja, odakle su se uputili ka Skadru, gde su stigli po noći, a zatim su krenuli u Drač. Tu su bili smešteni da bi odatle u manjim konvojima, vazdušnim putem, bili prebacivani u Rim.⁴⁶

U pet konvoja (i jednome dodatnom, koji je došao iz Rijeke), u periodu od 2. do 9. maja 1941. u Italiju je stiglo 108 britanskih državljana (uz po jednog belgijskog i malteškog, dvoje poljskih i šestoro grčkih državljana) sa prostora okupirane Jugoslavije. Među njima su bili poslanik Kembel, vojni izaslanici i veći deo konzularnih činovnika, njihove porodice i celokupna britanska kolonija koja je zarobljavanje dočekala pod italijanskom kontrolom u Herceg Novom. Među njima se nalazilo i više zaposlenih u rudniku Trepča kod Zvečana.⁴⁷ U toj grupi je bio i poručnik Lambert, pregovarač sa podmornice *Regent*. Oni su polovinom maja 1941. privremeno bili smešteni u banju Kjančano kod Sijene u Toskani.

Britanski konzulat u Skoplju je uspeo da evakuise svoje osoblje ka Bokotorskom zalivu i priključi se, ispred nemačkih snaga koje su nadirale, preostalom delu britanske kolonije koju su zarobili Italijani. Deset britanskih državljana, na čelu sa dvojicom britanskih konzula, samostalno se probilo od Splita do Rijeke, gde su ih italijanske vlasti odvojeno internirale u jednom hotelu da bi ih kasnije priključile centralnoj britanskoj grupi interniranoj u banji Kjančano.⁴⁸

Upravo u tom periodu britanska mornarica je na Karibima, kod Bermuda, presrela putnički brod i uhapsila italijanskog admirala Alberta Laisa (Alberto Lais), dotadašnjeg italijanskog pomorskog atašea u SAD. On je aprila 1941. bio proglašen *personom non grata* i proteran zbog naredbe da se onespobne italijanska civilna plovila u lukama SAD, kako ne bi bila zaplenjena i predata floti Velike Britanije. Na putu ka Italiji, dok ga je još štitio diplomatski imunitet, britanska flota ga je zarobila kao svojevrsan zalog da će osoblje britanskog poslanstva i britanski državljani iz Jugoslavije biti propušteni na neutralnu teritoriju.⁴⁹ Na osnovu dostupne građe, možemo zaključiti da je hapšenje italijanskog admirala izvedeno bez konsultacija sa SAD. U međunarodnu komunikaciju uključena je i vlada Brazila, koja je štitila interese Italije u Velikoj Britaniji, pa je preko brazilskih diplomata dogovorena razmena italijanskog admirala Laisa i potporučnika Bonetija sa britanske podmornice za britanske državljane i diplomate u Španiji, kao neutralnoj zemlji.⁵⁰

⁴⁶ F. Kingscote, *op. cit.*, 127, 145–153.

⁴⁷ TNA, FO371, 30261 File on UK Diplomatic Office in Yugoslavia, Telegram od 10. 5. 1941.

⁴⁸ TNA, FO371, 30261 File on UK Diplomatic Office in Yugoslavia, Telegram od 9. 5. 1941.

⁴⁹ TNA, FO371, 30261 File on UK Diplomatic Office in Yugoslavia, Telegram lorda Halifaksa od 2. 5. 1941.

⁵⁰ Italijanska vlada je preko brazilske diplomatije 7. maja 1941. obavestila da prihvata razmenu admirala Laisa i potporučnika Bonetija za osoblje britanskog poslanstva u Jugoslaviji i ostale

Na teritoriji okupirane Kraljevine Jugoslavije ostali su generalni britanski konzul u Zagrebu Tomas Rap (Rapp), konzul u Ljubljani Petit (Pettitt) i jedan deo konzularne mreže.⁵¹ Ostala je i nekolicina poljskih diplomata, prethodno stacioniranih u Zagrebu, predvođenih generalnim konzulom Grabinskim zajedno sa još pet poljskih državljana, koje su sve zarobili Nemci.⁵² Oni su iz Beograda u rekordnom vremenu, do početka maja 1941. godine, prebačeni na teritoriju Trećeg rajha.⁵³

Razmena britanskih državljana koji su evakuisani u banju Kjančano i italijanskog admirala obavljena je bez posebnih problema u Španiji u prvoj polovini juna 1941. godine.⁵⁴

Za naročitu hrabrost i srčano držanje tokom specijalne i krajnje nesvakidašnje misije u Bokokotorskom zalivu, kao i za ranije operativno delovanje, odlikovana su deseterica članova posade podmornice *Regent* (među njima se našao i poručnik Lambert koji je ostao na obali), dok su preostala petnaestorica članova posade bila pohvaljena.⁵⁵

Zaključak

Povlačenje britanskih diplomata, konzularnih radnika i članova britanske kolonije u Kraljevini Jugoslaviji, kao i lica koja su sa njima bila povezana, odvijalo se u tesnoj saradnji sa vojnim vrhom Kraljevine Jugoslavije tokom Aprilskog rata 1941. godine. Kako se front prema nadirućim nemačkim i italijanskim snagama ubrzano krunio, tako je i kontrola nad situacijom bila sve teža. O tome svedoči i brzo nastupanje glavnog britanskog konvoja ka Crnoj Gori i moru. Britanski pomorski ataše, kapetan bojnog broda Larkin preuzeo je inicijativu i koristeći radio-stanicu poslanstva direktno organizovao nekoliko pokušaja

---

članove britanske kolonije, te pojedine pripadnike diplomatskih predstavništava Grčke i Poljske koji su se našli pod italijanskom zaštitom u delu okupirane Kraljevine Jugoslavije. TNA, FO371, 30261 File on UK Diplomatic Office in Yugoslavia, Telegram od 7. 5. 1941.

⁵¹ Preliminarni podaci s početka maja 1941. upućivali su na to da je 21 britanski državljanin bio zarobljen od nemačkih jedinica, a da je još pet britanskih državljana nestalo tokom Aprilskog rata. Taj broj je polako smanjivan, jer su neki uspeli da se sami evakuišu iz Kraljevine Jugoslavije tokom aprila 1941, poput britanskog novinara Tomasa Atertona (Atherton), koji je sa trojicom američkih novinara uspeo da u malom čamcu izbegne zarobljavanje u Crnoj Gori i otplovi do Grčke, gde su se ukrcali na poslednje britanske transporte koji su evakuisali vojsku iz te zemlje. Aterton je poznat i kao tragično nastradali učesnik britanske posmatračke misije *Hidra*, tokom februara – aprila 1942, koga su verovatno ubile partizanske jedinice kada je nakon susreta sa Titom u Foči krenuo da se priključi JVuO, gde je njegova misija trebalo da se odvija. O Atertonovoj evakuaciji iz okupirane Kraljevine Jugoslavije izvestilo je već početkom maja 1941. više svetskih medija. „Amazing Escape from Belgrade“. *The Mail (Adelaide)*. 3. 5. 1941, 3. <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/55837979> (pristupljeno 26. 7. 2022).

⁵² TNA, FO371, 30261 File on UK Diplomatic Office in Yugoslavia, Pismo Ambasade Poljske u Velikoj Britaniji od 1. 5. 1941.

⁵³ TNA, FO371, 30261 File on UK Diplomatic Office in Yugoslavia, Memorandum od 22. 5. 1941.

⁵⁴ TNA, FO371, 30261 File on UK Diplomatic Office in Yugoslavia, Telegram od 17. 6. 1941.

⁵⁵ TNA, ADM, 1/12320, Submarine War Patrols 31/1/1942.

izvlačenja britanskih, ali i jugoslovenskih pojedinaca iz Bokokotorskog zaliva. Na njegov zahtev su stigli britanski hidroavioni, kao i podmornica *Regent*, dok je izostao dolazak britanskog razarača. Takođe, čak i kada se ispostavilo da su uzaludni svi pokušaji čekanja tog britanskog ratnog broda izvan Bokokotorskog zaliva, on i njegove kolege iz vojnog izaslanstva Velike Britanije u Kraljevini Jugoslaviji nastojali su da organizuju pojedinačno isplovljavanje u više malih civilnih čamaca, ali ni u tome nisu uspjeli. Jugoslovenski oficiri koji su se nalazili u njihovoj pratnji takođe su želeli da nastave borbu protiv okupatora i nadali su se da će uspjeti da napuste zemlju zajedno sa britanskim državljanima.

U celini gledano, pokušaj evakuacije odvijao se stihijski i bez jasnog plana sa britanske strane. Ideja sa slanjem vojnih hidroaviona bila je načelno veoma dobra (posebno za moral), ali ni prilikom ukrcaja manjeg broja ljudi koji su u te avione mogli stati nije bilo moguće sagledati jasan plan sa utvrđenim prioritetima. Tako je najveći deo britanskih državljana ostao na obali, posmatrajući te britanske avione kako odlaze i čekajući britanski razarač. Slanje podmornice *Regent* bilo je posebno opasno, jer je ona isplovila sa Malte 17. aprila, istog dana kada je u Beogradu potpisana kapitulacija Vojske Kraljevine Jugoslavije, o čemu posada nije bila obavještena, kao ni o minskim zaprekama na ulazu u Bokokotorski zaliv. Kapetan podmornice Braun, koji se u ovoj misiji veoma istakao snalažljivošću, nije znao gde da traži britanskog poslanika Kembela, ni britanske i savezničke državljanke; suštinski je prošao pred njihovim pogledima u Herceg Novom i uputio se dublje u zaliv.

Čak i da je bilo moguće ukrcati na podmornicu neke od pripadnika britanskog diplomatskog i konzularnog kora, opravdano se postavlja pitanje koliko bi takva misija bila uspešna. Bitan ograničavajući faktor predstavljala je sama konfiguracija podmornice.⁵⁶ Čak i da su mogli da ukrcaju četrdesetak britanskih i drugih savezničkih državljana, bio bi to znatno manji broj ljudi od broja onih koji su na obali čekali evakuaciju.

Ni prvobitne reakcije italijanskih okupacionih vlasti nisu delovale koherentno. Bilo je očigledno da ni italijanska vojska nije znala šta da radi sa britanskim državljanima, ali ni sa britanskom podmornicom koja je uplovila u Bokokotorski zaliv. Iako su nepunih mesec dana pre toga pretrpeli teške gubitke od britanskih snaga u pomorskoj bici kod Matapana,⁵⁷ pripadnici italijanske okupacione vojske nisu tretirali britansku podmornicu neprijateljski, niti su se tako

---

⁵⁶ Iako ne raspolažemo tačnom listom posade, jer u dostupnim dokumentima nije dat poimenični spisak, možemo pretpostaviti da su svi članovi posade koji su bili na podmornici tokom ove misije odlikovani ili pohvaljeni (25), što bi ukazivalo na to da je podmornica namenski sa Malte isplovila sa prepolovljenom posadom (predviđena posada za ovaj tip podmornice je 53 člana). To bi značilo da je bilo predviđeno da se na podmornicu ukrca razlika u broju posade i još nekolicina ljudi.

⁵⁷ Bitka kod rta Matapan na Peloponezu vodila se 28. i 29. marta 1941. između italijanske flote sa jedne i britanske i australijske flote s druge strane. Italijanska flota je pretrpela težak poraz, izgubivši više od 3.000 mornara, dok je pet modernih brodova bilo potopljeno. Detaljnije u: Jack Greene and Alessandro Massignani, *The Naval War in the Mediterranean, 1940-1943* (London: Chatham Publishing, 1998).

odnosili prema britanskim državljanima koje su zarobili u Boki Kotorskoj, ali ni na severnijem delu jadranske obale pod svojom kontrolom.

Da bi nekako kompenzovala neuspešnu evakuaciju, vlada Velike Britanije je naredila da na Bermudima bude uhapšen italijanski admiral Lais koji se vraćao iz diplomatske misije u SAD. To je predstavljalo čin protivan svakom diplomatskom pravu, a Velika Britanija ga je pravdala upravo nastojanjem da osigura da će njeni državljani bezbedno stići na neutralnu teritoriju, što se uskoro i desilo. Italijanska vlada je evakuisala preko Albanije u Italiju sve britanske i savezničke državljane pod njihovom kontrolom i omogućila im slobodan put u Španiju, gde su poslani i italijanski taoci.

S druge strane, britanski i saveznički državljani koji su zarobljavanje dočekali na teritoriji pod nemačkom upravom i većem delu NDH odmah su internirani na teritoriju Trećeg rajha i nemačka vlada nije želela da o njima uopšte pregovara sa vladom Velike Britanije preko posredničke zemlje – Sjedinjenih Američkih Država.

REFERENCE

- „Amazing Escape from Belgrade“. *The Mail (Adelaide)*. 3. 5. 1941, 3. <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/55837979> (pristupljeno 20. 7. 2022).
- Dimitrijević, Bojan. *Kraljevsko vazduhoplovstvo 1918–1944*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012.
- Dimitrijević, Bojan. *Srbija 1941*. Beograd: Catena Mundi, Institut za savremenu istoriju, 2021.
- Đuran, Milan. *Ratna mornarica Kraljevine Jugoslavije*. Beograd: Svet knjige, 2020.
- Greene Jack, and Alessandro Massignani. *The Naval War in the Mediterranean, 1940-1943*. London: Chatham Publishing, 1998.
- Kingscote, Flavia. *Balkan Exit*. London: Geoffrey Bless, 1942.
- Milikić, Ratimir. „Dodele odlikovanja Kraljevine Jugoslavije u emigraciji 1941–1945“. *Istorija 20. veka*, br. 2, (2017), 85–99. DOI: <https://doi.org/10.29362/IST20VEKA.2017.2.MIL.85-99>
- Milikić, Ratimir. „Povlačenje jugoslovenskog diplomatskog osoblja iz Kraljevine Rumunije 1941. godine“. *Istorija 20. veka*, br. 1, (2022), 73–88. DOI: <https://doi.org/10.29362/ist20veka.2022.1.mil.73-88>
- Orović, Savo. *Ratni dnevnik 1941-1945*. Beograd: Hronometar, 1972.
- Radić, Radmila. *The Mission of the British Young Men's Christian Association in the Kingdom of Yugoslavia*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019.
- Rickard, J. *No. 228 Squadron (RAF): Second World War*, http://www.historyofwar.org/air/units/RAF/228_wwII.html (pristupljeno 26. 7. 2022).
- Terzić, Velimir. *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, II*. Beograd: Narodna knjiga, 1983.
- Vilijams, Heder. *Padobranci, patrioti i partizani*. Beograd: Nolit, 2009.

RATOMIR MILIKIĆ, PhD, Senior Research Associate
Institute for Contemporary History
Belgrade, Republic of Serbia
rasamilikic@gmail.com

EVACUATION OF BRITISH DIPLOMATIC STAFF SERVING IN THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA FROM THE BAY OF BOKA IN APRIL 1941

Summary

During the April war, when German, Italian, Hungarian and Bulgarian thrusts into the territory of the Kingdom of Yugoslavia on 6 April 1941 drove the country into the World War II, the British Embassy, part of the consular network and other British nationals in the Kingdom were evacuated. The evacuation went well at first, but as war operations gathered momentum, making continuous and systemized resistance impossible, the process was scaled down to a quick pull-out to the Bay of Boka (Bokokotorski zaliv, also known as The Bay of Kotor) on the south-eastern Adriatic coast. Even though the Royal Yugoslav Navy sent a few vessels to help the Allies, the British hoped for an independent evacuation. For that purpose, several British seaplanes were flown promptly into the Bay of Boka, but most of the British evacuees, as well as diplomats from other Allied nations, led by the British ambassador to Yugoslavia Ronald Campbell, stayed on shore. They were expecting a British destroyer to sail into the bay, but it never did. A bold, nearly adventuresome evacuation effort was attempted by HMS *Regent*, a British Royal Navy submarine, which entered the bay days after Italy had occupied the Yugoslav coastline. Even though the Italians started peaceful negotiations with HMS *Regent*'s crew, German bombers attacked the submarine, forcing *Regent* to abort the mission. The British nationals and other diplomatic staff from Allied nations were grouped into convoys organised by the Government of Italy, travelling through Albania and Italy to Spain, officially neutral during the war. Those captured by German troops faced a different fate.

KEYWORDS: World War II, Diplomacy, Evacuation, Kingdom of Yugoslavia, *Regent* submarine, Sir Ronald Campbell